

Emergències i protecció civil a Andorra. El llegat de Manel Mas i Santanà

P
Papers
de recerca
històrica
10

Josep Farré i Sanfeliu

Llicenciat en Història per la Universitat Rovira i Virgili, 2006. Caporal del cos de Bombers de la Generalitat de Catalunya
pepfarre@live.com

Resum

Emergències i protecció civil a Andorra. El llegat de Manel Mas i Santanà

El present article és un extracte de l'estudi, encara inèdit, *Distingit Mas. Apunts biogràfics d'un bomber*. Exposa les primeres passes del Servei d'Incendis i Socors, així com de la primera estructura de protecció civil del Principat; exemples, tots dos, de la contribució de Manel Mas al desenvolupament de l'Andorra dels anys seixanta.

Resumen

Emergencias y protección civil en Andorra. El legado de Manel Mas i Santanà

El presente artículo es un extracto del estudio, todavía inédito, *Distingit Mas. Apuntes biográficos de un bombero*. Expone los primeros pasos del Servicio de Incendios y Socorros, así como de la primera estructura de protección civil del Principado; ejemplos, ambos, de la contribución de Manel Mas al desarrollo de Andorra de los años sesenta.

Résumé

Urgences et protection civile en Andorre. L'héritage de Manel Mas i Santanà

Cet article est un extrait de l'étude encore inédite, «Distingit Mas. Notes biographiques d'un pompier». Il définit les premiers pas du Service d'Incendie et de Secours, ainsi que la première structure de Protection Civile de la Principauté ; deux exemples de la contribution de Manel Mas au développement d'Andorre dans les années 1960.

Abstract

Emergencies and civil protection in Andorra. The legacy of Manel Mas i Santanà

This article is an excerpt from the still unpublished study, "Distingit Mas. Biographical notes of a firefighter". It describes the first periods of the Fire and Rescue Service, as well as the first civil protection structure in the Principality, both examples of Manel Mas's contribution to the development of Andorra in the 1960s.

Paraules clau

Andorra, bombers, protecció civil, Manel Mas, emergències

L'ofici de bomber és un dels que millor documenta la transició entre les societats preindustrials i les modernes cultures urbanes.

Alberto Moncada, sociòleg

partir de la dècada dels cinquanta i sobretot els anys seixanta Andorra va experimentar un desenvolupament vertiginós, capaç de liquidar l'estil de vida d'una societat rural de muntanya per imposar el ritme d'una societat moderna i plenament urbanitzada. Enllaçant amb els grans canvis econòmics i socials originats als anys trenta, el Principat va iniciar un nou procés d'adaptació que havia de desembocar en l'Andorra turística i financera que coneixem avui.

En aquest context d'obertura i creixement, els antics exiliats de les guerres lliurades a banda i banda del Pirineu sovint esdevindrien font de dinamisme i innovació, contribuint de forma notable a la transformació social i econòmica de l'Andorra d'aquells anys. El cas de Manel Mas n'és un clar exemple. La seva participació en la implantació del Servei contra incendis o la creació de la primera estructura de protecció civil andorrana no són fets casuals. Tenen a veure amb el seu bagatge anterior i són signes inequívocs de la seva contribució al canvi.

Manel Mas i Santanà

Manel Mas i Santanà (Reus, 1902 - Andorra la Vella, 1972) era fill d'andorrans; els seus pares havien emigrat a Reus des de la Mosquera. De l'etapa a la capital del Baix Camp en destaca el seu rol dins el servei municipal d'extinció d'incendis. Des

de la recuperació dels bombers de Reus, l'any 1931, Mas ostentà la categoria de distingit, amb funcions de responsable de torn. Ben aviat esdevingué la figura de referència al parc. Posteriorment, amb l'adveniment de la Guerra Civil, Mas assumeix el càrrec de cap de serveis i en els moments més crítics i transcendents, exerceix el lideratge efectiu de tota l'estructura dels bombers de Reus. La seva carrera com a bomber es veuria estroncada a les acaballes de la guerra. Aleshores els camins de l'exili el conduïren a Perpinyà, des d'on a principis dels anys quaranta passaria el Pirineu per retrobar-se amb les seves arrels andorranes.

Al Principat, Manel Mas va obrir-se camí fent gala del tarannà emprenedor i de la vocació cívica que ja havia demostrat en la seva etapa a Reus, i als anys cinquanta el trobem lligat a institucions tan significades com el Sindicat d'Iniciativa o l'Automòbil Club d'Andorra. Amb l'auge de les relacions financeres, comercials i del sector serveis en general, Andorra es revelava com un terreny abonat a les oportunitats. Es tractava d'un país en construcció on Manel Mas, sempre actiu i predisposat, també es faria un nom en l'àmbit de les assegurances. La seva activitat professional vinculada a la Companyia Andorrana d'Assegurances, i al Consell General com a cap de ceremonial, ens confirmen una persona arrelada al territori i compromesa amb el desenvolupament i modernització del país.

D'Andorra estant, l'antic cap dels bombers de Reus no oblidava aquella etapa en què, a les files del servei contra incendis, havia capitanejat un grup d'homes disposats a vetllar per les persones i per la ciutat en general. En efecte, a finals dels anys cinquanta i amb cinquanta-set anys complerts, Manel Mas no havia perdut de vista la possibilitat d'implantar a Andorra allò que tant l'havia omplert i que tant de bé havia fet al conjunt de la

ciutadania reusenca. Ben aviat se li havia de presentar una ocasió per fer-ho i poder posar la seva experiència i iniciativa al servei de la societat andorrana.

L'organització contra incendis

La realitat és que fins aleshores l'organització contra incendis a Andorra havia estat incipient. L'escassa població de les valls junt amb l'escassetat d'activitats i elements de risc elevat eren factors que semblaven eximir el país d'adoptar mesures d'envergadura. No obstant això, *els primers documents que es tenen en què es fa al·lusió a la lluita contra els incendis daten de 1901, en els quals ja es parla d'una junta contra incendis dels quarts de les valls. Aleshores, els mateixos veïns i les famílies feien acords entre ells per ajudar-se i fins i tot reunien un fons econòmic conjunt com a assegurança contra desastres d'aquesta mena.* En aquest sentit, cal mencionar l'aparició, a partir de la segona meitat del segle XIX, de les primeres mútues andorranes contra incendis. Entre aquestes sobresurt la "Societat de la Crema", a la parròquia de Canillo, que fundada l'any 1882 esdevingué la primera entitat a pal·liar de forma solidària les desgràcies ocasionades pel foc.¹ Molt més endavant -en concret l'any 1944-, i a proposta del senyor Joan Vehils, enginyer de FHASA,² el Consell General comprava una bomba contra incendis de la casa Guinard que seria transportada per un "jeep" i manipulada per dos vilatans.³ I no hi havia res més.

Però l'explosió demogràfica associada al frenesí econòmic i urbanístic dels anys cinquanta van fer palès el canvi de rumb de la societat andorrana. Les coses havien canviat en pocs anys i, de sobte, mancaven inversions en infraestructures, comunicacions i serveis essencials. Calia, doncs, plantejar-se la necessitat de garantir l'atenció bàsica a la ciutadania, també pel que feia a emergències i

1. BASCOMPTE, D. *La Mútua Unió de la Societat de La Crema de la parròquia de Canillo. 125 anys de flama solidària, 1882-2007*. Andorra. Comú de Canillo, 2007. Sobre "La Crema" podeu veure també CABRALES, A.; CALVÓ, A.; JACKSON, M. "La crema: A case study of mutual fire insurance" a *Journal of political economy*, Chicago, vol. 111, nº 2, 2003, p. 425-458.

2. Forces Hidroelèctriques d'Andorra S.A.

3. El 27 de gener de 1945 el Consell General contractava el Sr. Molné fill (mecànic) i

el paleta jove de la casa Glorieta per manipular la bomba esmentada. SERRA, J.; FARRÉ, J. "Història del Cos de Bombers d'Andorra", a www.bombers.ad. El detall del "jeep" l'aporta l'informant Ramir Mallol. El 21 de desembre de 1961 el Consell General fa constar en acta l'agraïment al Sr. Àngel Sansa Vidal pels serveis prestats com a encarregat dels Serveis d'Incendis fins al moment de la reorganització, i li van satisfer també els honoraris pendents (Arxiu Nacional d'Andorra, *Llibre d'actes del Consell General de les Valls d'Andorra*. Consell ordinari de 21/12/1961).

seguretat ciutadana. Però malauradament, sovint són els esdeveniments els que s'avancen a les previsions, forçant de forma dramàtica aquelles adaptacions que exigeixen el progrés i els nous factors de risc que aquest porta associats. Així havia de succeir el 2 de desembre de 1959, quan un incendi de grans proporcions afectaria greument una indústria de la fusta de Sant Julià de Lòria. La serradora Puech i Companyia, situada a la carretera de la Seu d'Urgell, va cremar durant prop de dos dies. L'acció de les flames va ser devastadora, ocasionant greus danys materials i pèrdues econòmiques superiors als sis milions de pessetes. Sense cap mena d'aturador, el foc es va propagar pels coberts i magatzems de fusta, destruint-los totalment. L'abast del sinistre va requerir la presència de les màximes autoritats andorranes, i va congregat nombroses persones de Sant Julià i d'altres pobles veïns que, voluntariosament, van col·laborar en les tasques d'extinció. També hi acudiren els bombers de la Seu, que amb els seus esforços i mitjans van aïllar els diversos focus de l'incendi, evitant així l'afectació a immobles i indústries adjacents.⁴

A Sant Julià de Lòria no es van haver de lamentar danys personals, però la magnitud del sinistre va provocar el neguit dels andorrans, els quals havien constatat que gairebé no tenien cap mitjà per combatre el foc. Era, doncs, el moment propici perquè Manel Mas exposés al Consell General la seva experiència al capdavant d'un cos de bombers, de manera que, als pressupostos de l'any següent, el Govern ja va preveure els honoraris del qui seria el primer cap del Servei d'Incendis i Salvament de les Valls d'Andorra.⁵

Estava ficat al Sindicat d'Iniciativa, a l'Automòbil Club... Estava a tot arreu! Ell es movia amb gent bona, diguem. Gent d'influències i càrrecs. Ell era amic amb els consellers

*de Casa de la Vall i qui és a dins l'olla, remena.*⁶ A finals de 1960, Julià Reig i Ribó, que presidia la Junta d'accionistes de la Companyia Andorrana d'Assegurances, va ser elegit Síndic General del Consell General d'Andorra i, des d'un primer moment, Mas esdevingué un dels seus homes de confiança. Tant és així que, amb data 28 de gener de 1961, el Consell va acordar el nomenament de Manel Mas com a encarregat de Cerimonial del Consell General de les Valls d'Andorra.⁷ *El van fotre en això del protocol, perquè com que li agradava remenar... (estem parlant d'altres èpoques, eh!) Però a la seva manera aquest home tenia ja un... un do de gents, diguem-ho així.*⁸

L'esmentat nomenament no deixa d'indicar-nos la proximitat de Manel Mas al nou Consell i al Síndic Julià Reig en particular. Natural de Sant Julià de Lòria, Reig i Ribó per força havia de tenir present l'incendi ocorregut a la serradora del seu poble i, potser per aquest motiu, prendria en especial consideració l'assessorament de l'ex-cap de serveis del cos de Bombers de Reus. El cas és que l'acta del Consell General de 28 de gener de 1961, en el capítol sobre seguretat pública de les bases pressupostàries d'aquell exercici, reflecteix un nou import de 500.000 pessetes sota el concepte *honoraris encarregat Servei d'Incendis i adquisició material d'incendi i socors.*⁹ El projecte, doncs, agafava volada i, cinc dies més tard, Julià Reig es feia acompanyar de diverses autoritats andorranes per tal de fer una visita a les instal·lacions d'uns antics conciutadans d'en Mas, els *sapeurs-pompiers* de Perpinyà. L'impuls per a la definitiva organització del Servei d'Incendis arribava la Setmana Santa d'aquell mateix any, moment en què el Consell General de les Valls d'Andorra acordava el nomenament de Manel Mas i Santanà com a primer cap del Servei d'Incendis i Socors. En aquell mateix plenari, el Consell ampliava la dotació pressupostària

4. Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (L'Indépendant, 04/12/1959; Diario de Barcelona, 04/12/1959; El Noticiero Universal, 04/12/1959).*

5. Arxiu Nacional d'Andorra, *Llibre d'actes del Consell General de les Valls d'Andorra.* Consell ordinari d'11/01/1960. Bases per a l'execució del Pressupost Ordinari del Molt Il·lustre Consell General. Exercici 1960, pàg. 310.

6. Informant: Ramir Mallo.

7. Arxiu Nacional d'Andorra, *Llibre d'actes del Consell General de les Valls d'Andorra.* Consell ordinari de 28/01/1961. El nomenament es faria efectiu mitjançant comunicat en data 11/02/1961 (Arxiu Nacional d'Andorra).

8. Informants: Josep Maria Cosan i Joan Santamaria.

9. Arxiu Nacional d'Andorra, *Llibre d'actes del Consell General de les Valls d'Andorra.* Consell ordinari de 28/01/1961. Bases per a l'execució del Pressupost Ordinari del Molt Il·lustríssim Consell General. Exercici 1961, pàg. 344.

destinada a l'adquisició de material, traspasant des del capítol d'imprevistos la quantitat de 300.000 pessetes i afegint-hi 600.000 pessetes més desviades amb càrrec als fons de reserva per pressupostos extraordinaris. Finalment, encomanava a la comissió formada pel conseller Josep Gelabert, per Eduard Tomàs i Riberaigua i pel propi cap del Servei, Manel Mas, fer el necessari per reclutar el personal i deixar el Servei definitivament organitzat.¹⁰

Així és com, vint-i-dos anys després d'haver fugit de Reus deixant enrere el seu historial com a bomber, Manel Mas tornava a estar al capdavant d'un servei contra incendis. Només li mancava fer-lo tangible mitjançant la recerca de personal i la incorporació del material corresponent. Posant fil a l'agulla, la comissió va fer una crida entre el personal de la companyia d'autobusos Hispano-Andorrana, mentre el Consell publicava un edicte per cobrir places de bomber. *Havien de ser gent d'ofici: xofers, paletes, fusters, lampistes... Els tractes que ells feien eren molt bons.*¹¹ Els primers bombers de les Valls d'Andorra van ser els senyors Josep Vila i Berguedà i Rafael Marfany i Mateu,¹² i poc després el grup es va anar ampliant. Ramir Mallol en fou un dels pioners: *vam entrar quatre bombers. Dos feien de 8 a 12 i els altres dos de 14 a les 8 o les 9 de la nit. I després tothom a casa a la nit. Però això va durar quatre dies, perquè ja hi començava a haver moviment i a la nit ens buscaven, no ens trobaven... Hi va haver un foc a Anyós i van baixar a buscar els bombers i no hi havia ningú al parc, perquè llavors el parc era una barraca d'un fuster que la vam aprofitar nosaltres i la vam anar arreglant nosaltres, perquè érem dos paletes, i els altres feien de manobre. Va caldre un sereno que treballava a les duanes per què ens anés a buscar. I després la cosa va anar prosperant i el sereno va passar a bomber. I després es va fer mal un i per reemplaçar-lo en va vindre un altre que*

*treballava a carreteres i ja es va quedar a bombers, i vam anar ampliant així. Aleshores ja fèiem 24 hores fixes tots.*¹³

De manera provisional, aquests primers efectius se les van haver de compondre amb un equipament del tot rudimentari, format únicament pel "jeep" que transportava l'antiga bomba Guinard, a més d'una motobomba complementària. Però això havia de canviar i, en poc temps, Manel Mas ja es trobava en disposició de convocar la premsa a la presentació del nou material de bombers, prevista per al matí del dia 22 de juliol. Aquell dia, els assistents van poder examinar els nous vehicles del Servei. En primer lloc, una furgoneta Volkswagen, que en realitat es tractava de la primera ambulància d'Andorra. Anava equipada amb dues lliteres i una cadira que permetien traslladar fins a tres pacients a la vegada, i comptava amb una bona dotació de material sanitari. Però el que havia generat una major expectació era el flamant vehicle contra incendis. Fabricat i equipat per la marca francesa Berliet, aquest camió autobomba havia estat molt elogiat pels bombers de París, encarregats d'inspeccionar-lo abans del seu trasllat a Andorra. Disposava d'una cisterna amb capacitat per a 3.500 litres d'aigua i, a banda, també allotjava un tanc d'escumogen de 150 litres. Entre altres equipaments, comptava amb un quilòmetre de mànega de diversos diàmetres i amb una escala de vuit metres de longitud. Era una adquisició molt vistosa i necessària que, en matèria antiincendis, posava les darreres innovacions tècniques al servei dels andorrans.¹⁴ La demostració es va desenvolupar en un indret a la vora del riu Valira des d'on, en un tres i no res, els homes de Manel Mas alimentaren quatre línies de mànega per les que van circular fins a 60 m³ d'aigua, la qual era projectada en potents raigs a 25 quilos de pressió.¹⁵ Tot seguit també van fer una demostració de les tècniques d'aplicació d'escuma, per als casos d'incendi d'hidrocarburs.

10. Arxiu Nacional d'Andorra, *Llibre d'actes del Consell General de les Valls d'Andorra*. Consell ordinari de Setmana Santa, 21/04/1961, pàg. 370-371. L'informant Ramir Mallol assenyala Mas com a fundador del cos, esmentant també l'Eduard Tomàs, de cal Serola (delegat a Andorra de "Patrimoine Assurances", la primera companyia asseguradora establerta al Principat) i un tercer individu d'ofici paleta.

11. Informant: Ramir Mallol.

12. Arxiu Nacional d'Andorra, *Llibre d'actes del Consell General de les Valls d'Andorra*. Consell ordinari de 31/05/1961, pàg. 375.

13. Informant: Ramir Mallol. Entre els noms dels primers integrants del cos apareix el

d'Agustí Balaguer, un treballador del control fronterer del Pas de la Casa que, el setembre de 1961, també passava a disposició del parc de bombers (Arxiu Nacional d'Andorra, *Llibre d'actes del Consell General de les Valls d'Andorra*. Consell ordinari de 20/09/1961, pàg. 396).

14. Biblioteca Nacional d'Andorra, *Recull de premsa (L'Indépendant, 23/07/1961)*; Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (L'Indépendant, 23/06/1961)*; LARA, A. "Un museu sobre quatre rodes", a www.elperiodico.ad. Andorra, *El Periòdic*, 15/05/2014.

15. Biblioteca Nacional d'Andorra, *Recull de premsa (L'Indépendant, 23/07/1961)*.

Manel Mas dirigint les maniobres de presentació del cos de Bombers, el 22 de juliol de 1961 (Autor: Fèlix Peig. Arxiu Nacional d'Andorra, Fons Fèlix Peig)

L'actuació dels quatre integrants de la plantilla va ser del tot satisfactòria. S'entrenaven amb freqüència, i prèviament havien estat instruïts per una delegació dels bombers de Perpinyà, que els van impartir un curs en què, a part de maniobres hidràuliques, també se'ls va ensenyar a mobilitzar les víctimes i prestar-los atenció sanitària.¹⁶

El Servei d'Incendis i Salvament de les Valls d'Andorra naixia com un cos professional en què els bombers farien guàrdies de vint-i-quatre hores a la caserna habilitada entre el carrer les Canals i el carrer Mossèn Tremosa d'Andorra la Vella. En cas d'emergència, se'ls podia requerir per via telefònica en qualsevol moment, les vint-i-quatre hores del dia.¹⁷ Des del 22 de juny de 1961 Mas tornava a signar com a cap de serveis en un llibre d'actuacions i ben aviat hauria de registrar algunes intervencions rellevants.

El 8 d'agost al migdia, el Servei d'Incendis i Salvament va ser alertat d'un incendi forestal declarat al bosc de Beixalís, un avetar del Comú d'Encamp situat a 1.700 metres

d'altitud. El foc era atiat per un vent violent que el dirigia cap a la vila d'Encamp, amenaçant en primer terme una granja i un corral d'ovelles. Manel Mas va enviar al lloc del sinistre el nou camió autobomba, el vell "jeep" i un segon camió previst per al transport de voluntaris. En total van fer-hi cap els quatre bombers professionals i gairebé una cinquantena d'espontanis procedents d'empreses i viles properes. Entre tots, i malgrat les enormes complicacions orogràfiques, els efectius desplaçats van aconseguir controlar l'incendi en tres hores de feina, limitant l'àrea afectada a una sola hectàrea d'arbrat. La premsa va celebrar la presència de tots els voluntaris, però va destacar especialment *la perfecta eficàcia del nou servei de socors i incendi recentment establert*.¹⁸

Un mes després, un incendi intencionat assolava la masia Cal Frare del poble d'Anyós. Les flames van consumir la totalitat del mobiliari interior, també la collita emmagatzemada al graner. Només se'n va poder salvar el bestiar. En una visita a l'indret, el Síndic Julià Reig constatava que sense la ràpida intervenció dels bombers l'incendi s'hauria pogut propagar per altres cases del poble, i assolir aleshores unes proporcions catastròfiques. El presumpte piròman, un membre de la pròpia família en litigi amb l'hereu principal, fou arrestat dies després al terme de Canillo.¹⁹

Els esdeveniments semblaven confirmar que la implantació del Servei de bombers havia estat un encert. Un altre incendi que sense la presència dels bombers hagués pogut acabar en tragèdia fou el declarat a la Tintoreria Andorrana, d'Andorra la Vella, el dimecres 11 d'octubre. En rebre l'alerta, la reguarda present a la caserna sortia immediatament amb el camió autobomba. El foc s'havia originat a la planta baixa arran d'una manipulació inadequada de benzina, i es propagava ràpidament cap a les plantes superiors. A l'arribada dels bombers, les flames havien trencat per la façana amenaçant la tercera planta de l'immoble. Conscients dels inconvenients de l'aigua en

16. Informant: Ramir Mallol.

17. Biblioteca Nacional d'Andorra, *Recull de premsa (L'Indépendant, 23/07/1961)*.

18. Biblioteca Nacional d'Andorra, *Recull de premsa (L'Indépendant, 13/08/1961)*;

Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (L'Indépendant, 10/08/1961)*.

19. Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (L'Indépendant, 02/09/1961, 05/09/1961 i 07/09/1961)*.

presència de combustibles líquids, els homes de Manel Mas van aplicar amb èxit l'escuma com a agent extintor. D'aquesta manera, aconseguien sufocar un incendi que va suposar importants pèrdues materials, a més d'un ferit de consideració que fou traslladat a la clínica d'Andorra amb cremades a bona part del cos.²⁰

Però no tot era lluitar contra el foc, ja que el cos de bombers també tenia al seu càrrec l'ambulància destinada als trasllats i serveis sanitaris diversos. Ramir Mallol acostumava a fer de cap de sortida i també va ser el primer conductor de l'ambulància. Molt sovint, l'acompanyava en Mas. De vegades els serveis d'ambulància requerien llargs desplaçaments; van fer uns quants trasllats a França i, també, un a Madrid.²¹

Amb pocs mesos de recorregut, el cos de bombers s'estava revelant com un servei indispensable, i l'hivern de 1961 ja comptava amb sis individus. Manel Mas s'havia guanyat l'aprovació de la gent i, de passada, un renom prou merescut. Li deien *el Mas bombero*. [...] *Era de curtir aquest home. [...] Era un tio simpàtic, i queia bé a la gent. No era rarot, era un tio... Si vols tu, tenia un caràcter servicial, i llavors, si podia ajudar en algo, ajudava, però sense que ningú li digués res.*²²

Com a mostra del reconeixement exterior cap al nou Servei contra incendis, Manel Mas seria un dels convidats d'honor al II Congrés Nacional de Bombers, inaugurat el 6 de novembre al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona.²³ En la crònica del *Diario de Barcelona* llegim: *Me llama la atención un hombre joven, estupendamente uniformado. Lo habría tomado por un oficial de aviación, de no haberme sido presentado inmediatamente. Don Manuel Mas, jefe de bomberos de Andorra –me informan. Es flamante el uniforme, es flamante el cargo y es flamante el Servicio de bomberos andorrano. Seis meses de existencia cuenta todo. Estamos muy bien equipados –asegura el señor Mas.*

*Tenemos una manguera de dos kilómetros y pico. Mientras el Segre lleve agua, estamos incluso en condiciones de prestar grandes servicios a las comarcas limítrofes, de Pons a Puigcerdá...*²⁴

Les diverses sessions, celebrades a la sala d'actes de la Cambra Oficial de Comerç i Navegació de Barcelona, van despertar l'interès i la participació dels presents. I com no podia ser d'altra manera, Mas també hi diria la seva. En la primera ponència, dedicada a l'organització dels serveis contra incendis, el cap de bombers d'Andorra demanava la paraula per trencar una llança a favor dels parcs més modestos. D'entrada, Mas va fer constar el respecte i admiració que els bombers rurals professaven a l'estupenda organització dels parcs centrals, propis de les grans ciutats espanyoles. En contraposició, Mas lamentava la realitat de molts parcs petits i de províncies que, malgrat l'entusiasme del personal, rebien poca atenció i estaven molt desmanegats. La pròpia experiència li permetia aportar suggeriments al respecte. *Creo que es necesario organizar una protección a estos Cuerpos de bomberos, ya que hay algunas provincias de España que prácticamente carecen de protección. Creo también imprescindible que en todos los Parques haya un Servicio profesional de primera salida, aunque sea de cuatro o cinco hombres, que pueda salir rápidamente, y organizar además los Servicios voluntarios que puedan llegar después a ayudar a sus compañeros, los profesionales.*

La premsa francesa reflecteix l'activitat en servei i l'evolució satisfactòria dels bombers d'Andorra al llarg dels seus primers anys d'existència. Els registres estadístics parlen per si sols: incendis urbans, incendis de xemeneia, focs forestals, inundacions, assistències tècniques amb escala o motobomba i treballs públics diversos. *Érem pocs i ho fèiem tot. Fèiem de xofers amb el Síndic. Fèiem moltes feines, nosaltres fèiem totes les feines que es podien presentar.*

20. Biblioteca Nacional d'Andorra, *Recull de premsa (L'Indépendant, 13/10/1961)*.
21. Informant: Ramir Mallol; LARA, A. "Un museu sobre quatre rodes", a *www.elperiodico.ad*. Andorra, *El periòdic*, 15/05/2014.

22. Informants: Josep Maria Cosan i Joan Santamaria.

23. Biblioteca Nacional d'Andorra, *Recull de premsa (L'Indépendant, 07/11/1961)*;

Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (L'Indépendant, 07/11/1961)*.

24. Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (Diario de Barcelona, 09/11/1961)*.

*Destapar cloaques, si un gat es penjava en un arbre o si un gos estava en una entrada i no podia entrar la dona perquè li feia por, els difunts que es morien a la clínica porta'ls a casa, els accidents... en fi, tot, tots els serveis.*²⁵ A més d'un bon nombre de sortides d'ambulància, d'exercicis i pràctiques. En total, 433 intervencions el 1962 i 289 l'any 1963.²⁶

VPC Andorra Rugby XV

No obstant això, Manel Mas era conscient que per emergències de certa envergadura el personal professional de bombers resultava insuficient. De fet, el juliol de 1961 Mas ja tenia en ment la idea d'organitzar un grup estable de trenta-sis voluntaris, sis per parròquia, predisposats a col·laborar en cas de necessitat.²⁷ El projecte, però, no va materialitzar-se i en incendis posteriors els voluntaris seguien compareixent de manera espontània.

Seria, finalment, el 30 d'octubre de 1963 quan el Consell General acordés per unanimitat la creació d'un grup de voluntaris per a la defensa de la població civil, establert amb el seu propi material com un servei auxiliar a les ordres del cap de bombers.²⁸ Però el que resultava més curiós i destacable era que aquell nucli de voluntaris es formava sobre la base d'un grup de joves amb molta empena, particularment disciplinats i entrenats físicament. S'havia reclutat ni més ni menys que als jugadors de l'equip andorrà de rugbi. I rere aquesta iniciativa, pionera i ben trobada, no hi podia haver ningú altre. El diari *L'Indépendant* ho subratllava així: *Per tal que tothom ho sàpiga, em permetré de donar obertament les gràcies al promotor de tal iniciativa, el senyor Mas Santanà, el nostre cap de protocol i director del nostre cos de bombers. El senyor Mas Santanà, sempre disposat a ajudar i a donar-ho tot pels altres. És amb homes així que Andorra*

Manel Mas, dret a l'esquerra, junt al VPC Andorra Rugby XV (Autor: Salvador Brasó, c. 1963. Fons Biblioteca Nacional d'Andorra, *L'Oval*, núm. 6)

*progressa, amb aquells que posen en pràctica la divisa "Un per tots... Tots per un".*²⁹

Encara avui, el rugbi és un dels esports amb més tradició a Andorra. L'any 1961 es va crear una modesta secció d'aquest esport en el si del Futbol Club Andorra. Però només dos anys més tard, arran de la iniciativa de Manel Mas, el rugbi es desvinculava del club futbolístic per donar lloc a l'actual VPC Andorra Rugby XV. Les sigles VPC responien al nou esperit del grup, significaven "Voluntaris de Protecció Civil". *La idea originària fou posar-se a les ordres del cap de bombers i al servei del país per, cada vegada que fos necessari, col·laborar en les diferents tasques de la protecció civil: apagar focs, recerca de desapareguts, socors a la muntanya, col·laboració en el servei d'ordre (arribada del Tour, visita dels Co-prínceps, etc...).*³⁰ Així es reflectiria als estatuts i també a la

25. Informant: Ramir Mallol.

26. Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra* (*Diario de Barcelona*, 31/01/1964).

27. Biblioteca Nacional d'Andorra, *Recull de premsa (L'Indépendant)*, 23/07/1961).

28. FITER R., *Legislació administrativa andorrana. Consell General, 1900-1973*. Andorra. Editorial Casal i Vall, 1973, p. 446.

29. Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra*

(*L'Indépendant*, 08/11/1963 i 30/11/1963; *Diario de Barcelona*, 31/01/1964). També s'esmenta Manel Mas en aquest sentit a *L'Oval*, nùms. 5-6, 3r i 4t trimestre de 1986.

30. GALLARDO, F. "Breu història del VPC", a www.rugby.ad; *L'Oval, Revista de la Federació Andorrana de Rugby*.

samarreta, adoptant l'escut del cos de Bombers com a insígnia oficial.

Amb aquesta idea, doncs, es va nomenar un comitè director amb Manel Mas com a organitzador de l'entitat i els Consellers Gelabert, Canturri i Riba com a presidents d'honor. A continuació, se'ls va dotar d'un mínim de material de seguretat i salvament, vàlid per al tipus de tasques per què se'ls podia requerir. *Quan els bombers tenien un incendi i els cridaven havien de venir. De vegades hi podia haver un viatge a Barcelona o algo i també cridaven a algun del rugbi per a què ens acompanyés. Alguns treballaven ja a la Casa de la Vall i ja tenien un jornal assignat, però si venien de fora i venien a un incendi, doncs venien de franc i només se'ls donava una indemnització anual a través del rugbi, una ajuda.*³¹ Al llarg de les dècades següents, l'opinió pública sempre va valorar la seva generositat i la seva funció al servei de la ciutadania i, *encara que actualment el país compta amb una eficaç estructura de Protecció Civil -i que les sigles VPC han perdut qualsevol efecte pràctic-, el club segueix en la seva ferma voluntat de col·laborar sempre que sigui necessari.*³²

Consolidació del Servei d'Incendis i Socors

La primavera de 1964, s'atorgava a Manel Mas la medalla de membre honorífic de la "Fédération Nationale des Sapeurs-Pompiers de France".³³ Fou un dels pocs reconeixements oficials de la seva carrera professional. Ramir Mallol, un dels quatre primers bombers del Servei, comparteix algunes impressions sobre el Manel Mas d'aquells anys: *era una persona molt emprenedora, de caràcter fort i molt exigent. El que ell deia s'havia de fer. En guardo un bon record, tot i tenir les seves coses. Era molt maniàtic amb la uniformitat. Aleshores ens havien fet vestits de gala i hi va haver una temporada que els dies de festa ens feia anar vestits així, però li vam dir que si havíem*

► El camió autobomba Berliet, durant la presentació del cos, el 22 de juliol de 1961 (Autor: Fèlix Peig. Arxiu Nacional d'Andorra, Fons Fèlix Peig)

*d'anar a un foc no hi podíem anar d'aquella manera. Aleshores es va canviar i només els vam fer servir per als dies concrets de gala o per fer viatges amb l'ambulància.*³⁴ En aquella època, el Servei contra incendis havia de veure algunes millores substancials. *Sota l'experta direcció del senyor Manel Mas, el nostre servei de socors i el nostre cos de bombers i de voluntaris de la Protecció civil es mantenen perfectament equipats.* Perquè tal afirmació és pugués mantenir, és clar que calia completar i anar actualitzant el material. Amb aquest objectiu, Rafael Marfany, aleshores bomber en cap, es desplaçava a París per recollir una ambulància Citroën ID Break, un nou vehicle adaptat per al transport de ferits o malalts a llarga distància, i apte per atènyer zones muntanyoses o de difícil accés. A més, retornava amb un paquet de material d'alta muntanya, format per diversos equips d'esquí. Posteriorment, també s'acordava l'adquisició d'una nova

31. Informant: Ramir Mallol.

32. GALLARDO, F. "Breu història del VPC", a www.rugby.ad. Actualment el VPC Andorra Rugby XV és un club semiprofessional que des de 1986 disputa la lliga francesa i que compta amb diversos fitxatges estrangers a la plantilla.

33. Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (Midi Libre, 09/04/1964).*

34. Informant: Ramir Mallol.

bomba contra incendis, la qual se sumaria a d'altres recursos existents, com l'escala extensible o les màscares antigàs.³⁵

Paral·lelament, des de la direcció del Servei es procurava la interacció i el contacte amb altres cossos i organismes de bombers. L'any 1963, Manel Mas havia tornat a participar, com a part de la representació estrangera, al Congrés Nacional de Bombers celebrat novament a Barcelona.³⁶ I més enllà de trobades puntuals, l'abril de 1964 els caps dels serveis de bombers de Tolosa, Andorra, Barcelona i Lleida es reunien a la capital del Segre per tal de posar les bases d'un tractat d'ajuda mútua entre províncies frontereres. Es tractava de formalitzar i concretar els termes de cooperació entre serveis d'emergències en cas de sinistre.³⁷

Però a part d'en Mas, com a director del cos, els bombers andorrans també participaven, dins i fora de les seves fronteres, en trobades amb col·legues d'ambdós costats del Pirineu, compartint experiències, formació i, a l'últim, creant l'esperit corporatiu. Per posar un exemple, el febrer de 1965, Mas i el seu equip de bombers feien acte de presència a les Jornades de salvament en alta muntanya organitzades pels serveis de protecció civil del departament francès de l'Ariège, desenvolupades al llarg d'una setmana a les proximitats del port d'Envalira i el Pas de la Casa. Per gentilesa del Servei contra incendis de Foix, els bombers andorrans van acompanyar els seixanta assistents al curs i van poder prendre part en alguna de les pràctiques efectuades.³⁸

Quant a serveis, entre 1964 i 1967 rondaven les 420 actuacions de mitjana, entre les quals, incendis, inundacions, assistències tècniques, serveis d'ambulància,

trasllats fúnebres i exercicis pràctics; a part, revisions mecàniques de vehicles que diàriament també es realitzaven al parc. No tots els serveis eren gratuïts, determinades assistències tècniques i trasllats en ambulància eren de pagament.³⁹

Entre els serveis més destacables realitzats a l'època podem esmentar l'incendi de dos corrals pròxims a Canillo. Situats a més de dos mil metres d'altitud, van obligar els bombers i els joves voluntaris de protecció civil a desplegar en un temps rècord més de mil vuit-cents metres de mànega per tal de bombejar l'aigua des del riu de Montaup, evitant així que el foc es propagués cap als boscos del voltant.⁴⁰ També fou important l'incendi d'un habitatge de la plaça Rebés, a Andorra la Vella, que sota el comandament de Manel Mas els bombers van poder controlar en poc més de quaranta-cinc minuts.⁴¹ O l'incendi esdevingut a Ars, un petit municipi de l'Alt Urgell que va trametre el seu agraïment i reconeixement per la rapidesa i professionalitat dels bombers andorrans.⁴² No són poques, doncs, les actuacions remarcables d'aquells anys. No obstant això, tard o d'hora arriba algun sinistre especialment colpidor o, com va succeir el novembre de 1966, amb un desenllaç del tot desolador. En aquella ocasió, un nen de tres anys i la seva germana d'un any van perdre la vida a causa del fum provocat per l'incendi accidental d'un matalàs mentre els seus pares no eren a casa. Ningú, ni tan sols els bombers, va poder fer-hi res.⁴³ A finals de 1965 s'enllestien les obres d'una nova caserna de bombers construïda al número 5 del carrer Sant Salvador, d'Andorra la Vella. Les noves instal·lacions havien de cobrir totes les necessitats del Servei, i més quan al seu pis superior incorporaven habitatges per als bombers i el seu

35. Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (Midi Libre, 28/03/1964 i La Dépêche, 28/12/1965)*. L'escala extensible s'havia adquirit, junt al "jeep" Willys, l'any 1962 (Arxiu Nacional d'Andorra, *Llibre d'actes del Consell General de les Valls d'Andorra*. Consell ordinari de 31/01/1962).

36. ¡Alarma!, núm. 6-7, juny-juliol de 1963.

37. Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (Midi Libre, 09/04/1964)*.

38. Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (Midi Libre, 04/02/1965 i L'Indépendant, 04/02/1965)*.

39. Arxiu del Servei d'Incendis i Salvaments d'Andorra, *Comunicats de servei*.

40. Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (L'Indépendant, 26/07/1964 i Diario de Barcelona, 05/08/1964)*.

41. Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (Midi Libre, 07/05/1964 i La Dépêche, 08/05/1964)*.

42. Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (L'Indépendant, 01/01/1965)*.

43. Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (Diario de Lérida, 30/11/1966)*.

cap. Fins i tot comptaven amb personal de neteja que s'ocupava de les instal·lacions, de l'ambulància i dels uniformes.⁴⁴ Fou en un d'aquests pisos situats damunt la cotxera on Manel Mas passaria els darrers anys de la seva vida en companyia de la seva esposa, Pilar Roig.

A aquelles alçades, Manel Mas començava a disminuir el ritme d'activitat. Amb seixanta-tres anys a les espatlles, al cap de bombers ja li tocava afluixar. Als serveis ja no hi anava gairebé mai. S'encarregava de la gestió del cos, sovint des de la seva oficina de la companyia d'assegurances. *Ell dirigia i s'estava al parc. Inclús nosaltres fèiem els partes i els portàvem a l'oficina de l'assegurança i allí els redactava. L'oficina era a Andorra, gairebé al costat dels bombers. Aleshores totes les sortides i les dades les apuntàvem i s'incloïen als llibres d'actuacions. Ell ho passava a net i ho guardava als llibres.*⁴⁵

L'activitat de Manel Mas al capdavant del Servei d'incendis es fa visible fins l'abril de 1968, quan el bomber número 1, Rafael Marfany, comença a fer-ne les funcions.⁴⁶ Marfany havia estat un dels dos primers individus incorporats al Servei i ja era ell qui, en absència o baixa del cap, quedava com a encarregat del parc. No obstant això, Mas constaria com a director del Servei fins l'any 1970 quan, definitivament, Rafael Marfany Mateu va ser nomenat primer director i cap del Servei d'Incendis i Salvament, tasca que acabaria desenvolupant fins l'any 1982.⁴⁷

Conclusió

La dècada dels seixanta va ser cabdal pel que fa al desenvolupament dels serveis socials a Andorra. És a partir d'aquests anys que, per exemple, serveis sanitaris com la Clínica Verge de Meritxell o la Caixa Andorrana de Seguretat

Social se sumaran a la implantació del cos d'emergències i protecció civil. L'expansió demogràfica i econòmica del país, tothora impulsada per un turisme que aleshores era sobretot de procedència espanyola, ho estava fent possible. Però també és de justícia destacar l'acció d'aquells conciutadans, pioners en molts aspectes, que com Manel Mas i Santanà van posar la seva energia al servei d'un país que avançava a tota màquina, materialitzant allò que la conjuntura socio-econòmica els havia fet propici.

La trajectòria de Manel Mas a Andorra confirma la determinació, la vocació i el compromís de servei d'un pioner, de caràcter singular, però sempre disposat a ajudar i a treure suc a la seva empremadoria involucrant-se en múltiples i diverses iniciatives. Des de la seva arribada a Andorra, el país pirinenc havia experimentat una enorme transformació i Manel Mas, proveït del seu bagatge anterior, havia contribuït al canvi. El seu llegat, que perdura visible en els serveis d'emergències i protecció civil n'és, potser, la millor mostra. [...] *nos viene a la mente el mencionar otro benemérito cuerpo, éste cien por ciento andorrano. Nos referimos al equipo de Incendios y Salvamento de Andorra, para el cual todos los elogios son pocos. Siempre alerta a cualquier llamada, venga de la parte que venga del territorio, acuden velozmente allá donde su concurso es requerido, sea fuego, accidente de ruta o simplemente a llevar un enfermo en trance difícil a la clínica. El material de que dispone es moderno, pues la Vall no ha escatimado sacrificios para dotárselo; pero pese a la bondad del material, lo que destaca es el espíritu de Servicio de los hombres que forman el cuerpo, al que bien puede calificarse de benemérito. Cuanto decimos es público y está a la vista de todos.*⁴⁸

44. Informants: Ramir Mallol i Romà Mas; Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (La Dépêche, 08/12/1965)*.

45. Informant: Ramir Mallol.

46. El 10 d'abril de 1968, Manel Mas deixa de signar els comunicats de servei i, a partir de l'endemà serà Marfany qui ho faci (Arxiu del Servei d'Incendis i Salvaments d'Andorra, *Comunicats de servei*).

47. SERRA, J.-FARRÉ, J. "Història del Cos de Bombers d'Andorra", a www.bombers.ad.

48. Arxiu Nacional d'Andorra, *Recull de premsa. Servei d'Incendis i Socors d'Andorra (Diario de Barcelona, 17/09/1968)*.